

Rådet for dyreetikk

Oppnevnt av Landbruks- og matdepartementet

Rådet for dyreetikk
Kristian Ellingsen-Dalskau, sekretær
Veterinærinstituttet
Postboks 64
1431 Oslo
Tlf.: 917 02 970
e-post: Kristian.Ellingsen@vetinst.no
Hjemmeside: <http://www.radetfordyreetikk.no>
Facebook: <https://www.facebook.com/radetfordyreetikk/>

Oslo, 27.12.2021

Etiske grenseoppganger for hold av dyr i dyrepark

Sammendrag

Denne uttalelsen tar for seg noen etiske grenseoppganger for hold av dyr i norske dyreparker. Innledningsvis vises det til en tidligere uttalelse fra Rådet for dyreetikk om dyreparkproblematikk, det gjøres en sammenligning mellom viltlevende dyr og dyr i dyrepark, og muligheten for naturlig atferd i dyreparksammenheng drøftes. Gjeldende regelverk, herunder Forskrift om dyrevelferd ved fremvisning av dyr, blir gjennomgått og kommentert sett opp mot dagens praksis.

Uttalelsen inkluderer en presentasjon og vurdering av Mattilsynets gjeldende tilsynspraksis. Den inneholder videre Rådet for dyreetikks vurdering av kunnskapsgrunnlag og forskningsbehov, krav til dyrenes leveområder, krav til dyrehold, krav til dokumentasjon, og dyreparkenes deltakelse i bevaringsprogrammer.

Rådet for dyreetikk anbefaler at Mattilsynet inntar en mer proaktiv rolle med sin tilsynsfunksjon, og at kravene til dokumentasjon av forsvarlig drift skjerpes med oppbygging av en database basert på dyreparkenes journaloppføringer. En slik database bør brukes til å identifisere «best practice» i dyreholdet og avvik fra dette blant andre dyreparker.

Rådet for dyreetikk anbefaler også at det innføres arts- eller gruppespesifikke minstekrav for størrelse og kvalitet på dyrenes innhegninger, at hold av dyr uten et leveområde i dyrepark med klimatiske forhold osv. som ligner deres naturlige miljø bør unngås, og at det innføres krav om sosialisering av dyreparkdyr for arter som egner seg for sosialisering med mennesker.

Bakgrunn

En dyrepark defineres i Forskrift om dyrevelferd ved fremvisning av dyr slik (§ 3. Definisjoner): «alle former for stasjonære og varige anlegg der dyr holdes for å fremvises for publikum; herunder dyrehager, kommersielle akvarier og besøksgårder.» I en tidligere uttalelse fra Rådet for dyreetikk (Rådet for dyreetikk 2001) heter det at «framvisning av dyr i dyreparker er først og fremst et underholdningstilbud, med spesiell appell til barnefamilier.»

Som Nelly Mäekivi (2018) påpeker er dyreparker et «hybrid-miljø» («hybrid environment») siden de byr på et miljø for mennesker (besøkende publikum) og samtidig tar sikte på å by på et egnet miljø for dyrene som holdes i dyreparken. Dyrevelferden til dyr i dyrepark står derfor i spenn mellom dyrenes behov og menneskelige behov knyttet til besøk i eller drift av dyreparken. Dersom balansen mellom menneskenes og dyrenes miljø forrykkes til fordel for menneskenes preferanser, blir dyrevelferden dårlig. Det er samtidig grenser for hvor langt balansen kan forrykkes til fordel for dyrenes preferanser også, før dyreparken opphører å være dyrepark, siden dyreparken nettopp består i et hybrid-miljø.

Rådets tidligere uttalelse om dyreparker

Rådet har i 2001 gitt en uttalelse om avlving av overskuddsdyr i dyreparker (Rådet for dyreetikk 2001). Spørsmålet som stilles i uttalelsen er om det er etisk forsvarlig å avle dyr kun for at de skal tjene som underholdningsobjekter noen måneder. I en generell betraktning heter det: «Rådet for dyreetikk finner det mer relevant å sammenligne dyreholdet i dyreparker med hold av familiedyr enn landbrukets produksjonsdyr. Dyreparkene spiller på våre følelsesmessige relasjoner til dyr, på liknende måte som kjæledyrholdet.» Rådet avslutter slik: «Dersom dyreparkene produserer et stort antall dyr hvert år, vel vitende om at de fleste må avlives etter endt sesong, mener Rådet at en slik «bruk og kast» mentalitet vitner om manglende respekt for liv. For å unngå at et større antall dyreunger årlig avlives, mener Rådet at myndighetene bør kreve i driftstillatelsen at parken utarbeider en plan for reproduksjonskontroll.»

Samme uttalelse legger vekt på hvordan dyreunger ivaretas – med overskrift «Dyreunger - verdi for hvem?» Det heter her at dyreunger har en spesiell publikumsappell, og brukes også aktivt i markedsføring av parkene. Spørsmålet er om det er etisk forsvarlig å avle dyr kun for å tjene som underholdningsobjekter. Rådet konkluderte med at det «mener at dyreparkene bør planlegge med sikte på å unngå overskuddsdyr, og at krav om en slik plan bør inngå i den dispensasjon veterinærmyndighetene gir til å drive framvisning av dyr.»

Generelt om fremstilling av dyr i dyreparker

Utstilling av dyr i dyreparker er forholdsvis nytt i Norge. Det er kun 13 dyreparker her i landet. I tillegg kommer besøksgårder, terrarium, viltreservat o.l. Kristiansand dyrepark åpnet i 1966 og er landets største, med rundt 1 million besøkende per år og ca. 650 dyr i parken fordelt på 123 arter.¹

Av dyr som brukes til underholdningsformål (fremvisning) er trolig dyr i dyreparker særlig utsatt. De er tildelt en livsoppgave som nettopp er å bli sett på av fremmede mennesker store deler av dagen. Dyreparker har tradisjonelt blitt innredet på en slik måte at dyra blir mest mulig synlige for publikum; i nyere tid har dyrenes behov for gjemmesteder og stimuli blitt vektlagt mer enn tidligere. Et viktig spørsmål er hvordan dyra reagerer på å ha menneskers blikk på seg store deler av tiden. I hvilken grad forstyrres de i utfoldelsen av eget liv, og hvordan preges forholdet mellom dyr i samme gruppe/familiegruppe, inkludert forholdet mellom mor og barn?

Det kan være kvalitative forskjeller på hvilke levekår dyr tilbys i dyrehager både internt i Norge, og om en sammenligner Norge med andre land. Selv om dyrevelferden stort sett oppfattes som bedre i norske dyreparker enn i mange andre lands dyreparker, er det likevel prinsipielle likheter: Dyr lever innen et begrenset område som er tilrettelagt for å fremvise dem for et betalende publikum. Livet deres skal brukes til å være framvisningsobjekt i kommersiell underholdning. Generelt oppfattes ofte samfunnsnyttien ved en type dyrehold som legitimeringsgrunnlaget for en bestemt type bruk av dyr – dette er en vanlig målestokk f.eks. innen matproduksjon og bruk av forsøksdyr i medisinsk forskning. Hvordan kan da bruk av dyr innen kommersiell underholdning forsvares?

Enten dyreholdet oppfattes som samfunnsnyttig eller ei, reiser all bruk av dyr som holdes i en form for fangenskap mange av de samme etiske spørsmålene og dilemmaene. Omfanget av og innretningen av fangenskapet varierer etter type dyrehold, fra kjæledyr via gårdsdyr og forsøksdyr til dyr i dyreparker. Forskning har påvist at dyrs atferd og fysikk gjennomgående påvirkes av fangenskap, dette vises iblant til under betegnelsen «burden of captivity» (byrden ved fangenskap). Flere dyreetiske spørsmål knyttet til konkret dyrehold oppstår innen gitte rammer for å holde dyr i fangenskap, men det å holde dyr i fangenskap bør også problematiseres som et etisk betont spørsmål i seg selv. Generelt må alt hold av dyr i fangenskap kunne gis en moralsk rettferdiggjøring for å kunne regnes som legitim.

Det er ulike syn på hvorvidt bruk av dyr i kommersiell underholdning kan regnes som samfunnsnyttig. Dyreparker selv beskriver gjerne sitt dyrehold som samfunnsnyttig og begrunner det med at mennesker kan få gleden av å se dyr på nært hold, og lære om dem. Et spørsmål er imidlertid om framvisning av dyr i dyrepark er den beste måten å gi mennesker forståelse for og kunnskap om dyrs levemåter og livssituasjon på, eller

¹ <https://www.dyreparken.no/om-dyreparken/>

om bevissthet og gode holdninger vel så effektivt kan stimuleres gjennom f.eks. TV-programmer, foredragsvirksomhet og annen informasjonsvirksomhet.

Sammenligning mellom viltlevende dyr og dyr i dyrepark

Viltlevende dyr og dyr i dyrepark har typisk systematisk forskjellige levekår. Gjennomgående har viltlevende dyr en stor grad av frihet og personlig autonomi, og denne kan bare delvis ivaretas eller tilrettelegges for i en dyreparksetting. Noen vil på prinsipielt grunnlag mene at dyrehold i fangenskap i seg selv innebærer at den personlige autonomien er krenket og i praksis fjernet. Sett fra et dyrevelferdsperspektiv har dyreparktilværelsen imidlertid også noen klare fordeler. I dyrepark får de fleste arter veterinærstell (fisk, blekksprut og tifotkreps får i stedet tilsyn av fiskehelsebiolog), noe viltlevende dyr bare unntaksvis får (f.eks. i tilfelle noen store rovpattedyr). Som følge av beskyttelse mot rovdyr og sykdom, og regelmessig fôring, er levealder for de fleste men ikke alle pattedyr lengre for dyr i dyrepark enn for viltlevende dyr (Tidière et al. 2016). Dyreparkdyr lever imidlertid typisk med regulert eller manglende reproduksjon, og får også på andre måter ikke i full grad levd ut naturlige atferdsbehov. Generelt vil levemiljøet for dyreparkdyr være radikalt mindre, fattigere på kompleksitet, og også skille seg ut fra naturlige levemiljøer for samme art ved det sterke innslaget av mennesker (både ansatte i parken og besøkende publikum).

En direkte sammenligning mellom viltlevende dyr og dyr i dyrepark er ofte vanskelig å gjennomføre fordi levekårene og forutsetningene er så forskjellige. Å bruke viltlevende dyr som målestokk er likevel relevant når det gjelder å vurdere hvor godt naturlige atferdsbehov er ivaretatt. Et fullt samsvar mellom vill tilstand og liv i dyrepark kan uansett ikke påberegnes. En annen målestokk som kan være relevant er «best practice» for dyr i fangenskap (dyrepark, sanctuary, selskapsdyr og husdyr), hvor avvik fra «best practice» vil indikere forbedringspotensiale for dyrevelferden i en gitt dyrepark.

Noen praktikere og forskere forklarer det at dyreparkdyr unnlater å leve ut enkelte atferder som de lever ut i det frie med at de ikke har behov for det når alle deres behov er ivaretatt i dyreparken. Det er imidlertid uklart om de ikke utøvde atferdsbehovene er borte, eller rett og slett utilfredsstilt og gitt opp. Utfordringen her er i stor grad i tolke hva dyrs passivitet er et uttrykk for. Stereotyp atferd er et tydelig tegn på dårlig dyrevelferd. Passivitet i betydningen mangel av atferdsmønstre, og fysisk stillstand – f.eks. i form av mye hvile – er iblant vanskeligere å tolke. Mye hvile kan være forenlig med god dyrevelferd for arter som naturlig hviler mye. Men mye hvile kan i mange tilfeller også være et uttrykk for apati og manglende utløp for naturlige atferdsbehov. Generelt legges det i dyrevelferdsforskningen til grunn at alle dyr har atferdsbehov, og at å få utløp for disse behovene er nødvendig for å kunne ha en god dyrevelferd.

Muligheten for naturlig atferd i dyreparksammenheng

Muligheten for å utøve naturlig atferd avhenger for mange dyr av at dyret har tilstrekkelig med plass. I dyrepark holdes store pattedyr, som i vill tilstand ofte beveger seg over lengre avstander, typisk i innhegninger som er drastisk mindre enn deres naturlige leveområder. For eksempel holdes en ulveflokk i norske dyreparker gjerne i en innhegning som er 15-30 mål stor, mens størrelsen på et ulveterritorium til sammenligning kan være 50–1000 kvadratkilometer. Størrelsen på innhegningen er dermed mindre enn en tusendel av ulvens naturlige leveområde. For alle store pattedyr som naturlig beveger seg over store avstander innebærer et liv i dyrepark klare begrensninger for bevegelser, i et begrenset område som gitt størrelsen også får en begrenset kompleksitet. I denne sammenhengen er det ellers verd å merke seg at noen dyr trenger større plass, f.eks. på en slette, for å kunne akselerere til og løpe en stund i maks hastighet. Gitt vanlig størrelse på innhegning i dyrepark blir det lett til at store kattedyr ikke løper i dyreparker overhodet.

Det er ikke alltid mulig å kombinere synlighet for publikum med dyrs behov for skjulesteder og tilgang til et område som er stort nok til at dyret kan utfolde seg i samsvar med artstypisk atferd. Synlighet for publikum er fra dyreparkens ståsted en nødvendig betingelse for driften da dyreparkene jo nettopp er basert på betalende publikum som ønsker å se dyrene.

Det å leve i en innhegning innebærer også at det ikke finnes noen fluktveier i tradisjonell forstand, slik som det ville være i fri tilstand. Det som kan, og bør, være tilgjengelig også i en dyreparkinnhegning er gjemmesteder hvor dyrene kan være utenfor menneskers blikkontakt. Dette bidrar etter alt å dømme til et redusert stressnivå sammenlignet med innhegninger uten gjemmesteder, og gir dyrene en viss grad av autonomi i hverdagen. Dette poenget er prinsipielt viktig, fordi mangel på gjemmesteder vil innebære at dyret er konstant til fremvisning, og ikke har noen mulighet til selv å velge når det blir synlig for mennesker.

Teknologi kan i noen tilfeller gi publikum mulighet for å observere dyrene uten at dyrene behøver å føle seg stilt til skue – f.eks. ved bruk av *live* film med opptak som gjøres automatisk, uten tilstedeværelsen av dyrepassere, inne i innhegninger. Dette kan bidra til å oppnå noen av dyreparkens kommersielle formål uten at det i samme grad går på bekostning av dyreparkdyrenes velvære.

Sosialisering av dyr i dyrepark

For arter som egner seg for sosialisering med mennesker kan sosialisering fra tidlig i livsløpet av gi bedre forutsetninger for å utøve naturlig atferd. Det er i dag bare et fåtall norske dyreparker som har erfaring med systematisk sosialisering av dyr. En slik sosialisering prosess krever målrettet innsats over lengre tid fra kompetente dyrepassere, og er derfor ressurskrevende. Sosialisering har klare fordeler i form av

reduisert stress og frykt hos dyrene, økt nærhet til dyrene, og enklere veterinærstell. Den viktigste hensikten er å gi dyrene en positiv snarere enn negativ opplevelse av nærværet til mennesker. Sosialiserte dyr er mer avslappet og nysgjerrige, og viser også et større spekter av naturlige atferdsmønstre seg imellom enn ikke-sosialiserte dyr som fortsatt er sky og fryktsomme.

Avhengig av hvordan sosialisering gjennomføres, har den også noen ulemper. Dette gjelder særlig der tilknytningen mellom foreldre og avkom forstyrres ved at avkommet fjernes permanent fra foreldre, og foreldreomsorg for avkom dermed umuliggjøres eller vanskeliggjøres. I noen tilfeller kan det være hensiktsmessig å sosialisere avkom indirekte heller enn direkte, ved å la dem lære av sosialiserte foreldres atferd og interaksjon med mennesker (Henry et al. 2005).

Sosialisering er kun aktuelt for dyr som kan danne sosiale relasjoner med mennesker. Det gjelder mange pattedyr (inkludert ulv) og fugler. Det kan imidlertid være problematisk å sosialisere dyr som blir så store og sterke som voksne at samvær med dem på nært hold utgjør en sikkerhetsrisiko for mennesker (f.eks. bjørner og sjimpanser). Her er erfaringene med behandlingen av sjimpansen Julius i (og utenfor) Dyreparken i Kristiansand relevante, og også erfaringer med sosialisering av brunbjørner som er søte og håndterbare som små, men blir farlige og uhåndterbare som store.

Gjeldende regelverk

Dyrevelferdslovens formålsbestemmelser gjelder for alle dyr i dyreparker. Dyr har egenverdi slår § 3 fast. Dette understrekes også innledningsvis i Mattilsynets veileder til fremvisningsforskriften (s. 4). Her vises det videre, med henvisning til Brambell 1965, til «de fem friheter» under overskriften «Hva er (god) dyrevelferd?» Spørsmålet besvares slik (s. 5):

Frihet fra sult, tørste og feilernæring - ved at dyra har fri tilgang på friskt vann og en diett som opprettholder god helse og trivsel.

Frihet fra fysisk ubehag – ved at dyra holdes i egnet levemiljø med komfortabel liggeplass og ly for vær og vind.

Frihet fra smerte, sykdom og skade – ved forebygging, rask diagnostisering og behandling.

Frihet til å utøve normal atferd – ved at dyra får nok plass i egnet miljø og samvær med dyr av samme art.

Frihet fra frykt og stress – ved at dyra holdes og behandles på en slik måte at de unngår varig frykt og stress.

De fem friheter ble opprinnelig utviklet med tanke på dyr i industrielt preget husdyrhold, men vises altså også til i en dyrepark-kontekst. Det må imidlertid bemerkes at levetilstandene i intensive husdyrproduksjonssystemer kan være radikalt forskjellige fra levetilstandene i moderne dyreparker, særlig når det gjelder det fysiske levestandardet. Videre er det stor forskjell på hvordan folk flest forholder seg til dyr i dyrepark, som fremvises av dyreparkene, sammenlignet med hvordan folk flest forholder seg til dyr i industrielt preget husdyrhold, som de sjelden ser og ofte vet lite om.

Forskrift om dyrevelferd ved fremvisning av dyr

Dyr i underholdningsindustri reguleres gjennom dyrevelferdslovens forskrift om dyrevelferd ved fremvisning av dyr (ikrafttredelse 01.01.2017). I det følgende presenteres sentrale bestemmelser i forskriften, med kommentarer til enkelte bestemmelser sett opp mot dagens praksis. Dyreparker er et av tre områder forskriften gjelder for, ved siden av sirkus og «midlertidig fremvisning». Dyreparker utmerker seg blant disse tre med stort omfang i bruk av dyr som underholdningsobjekt. Forskriften har blant annet bestemmelser for hvilke dyrearter som tillates brukt til fremvisning, innen hvilke områder og hvordan dyr som fremvises skal behandles.

I forskriftens formålsbestemmelse, §1, heter det at «god velferd og respekt for dyr» må ivaretas når dyr vises frem for publikum. Formålet her er snevrere formulert enn dyrevelferdslovens formålsbestemmelse om at dyr har egenverdi. Men lovens formål er uansett overordnet forskriftens formål og gjelder uansett også for alt dyrehold som er nærmere regulert i egne forskrifter. Generelt mener Rådet for dyreetikk at det er viktig at etisk pregede formålsbestemmelser ikke utvannes i forskrifter som er av mer operasjonell art enn den tilgrunnliggende dyrevelferdsloven.

I § 4. «Tillatte dyrearter og tillatelse» heter det: «Dyr som fremgår av vedlegg 1 til denne forskriften, kan fremvises i dyreparker og ved midlertidig fremvisning uten særskilt tillatelse. ... Dyreparker kan søke om tillatelse fra Mattilsynet til å fremvise andre arter enn de som fremgår av vedlegg 1.» En rekke dyrearter tillates likevel fremvist i dyreparker uten særlig tillatelse fra Mattilsynet, bl.a. alle reptiler og fuglearter som det er lovlig å holde som husdyr eller hobby-/selskapsdyr, samt et antall navngitte arter, stort sett pattedyr og fugler.

§ 6 gir forbud mot å fremvise dyr «i aktiviteter som innebærer fare for unødige påkjenninger og belastninger». Denne bestemmelsen er i samsvar med ett av formålene i dyrevelferdsloven om at dyr ikke skal utsettes for «unødige påkjenninger og belastninger», jfr. lovens § 3. Men forskriftsbestemmelsen gjøres lite relevant for dyreparker da det som nevnes som slik forbudt aktivitet er kamper mellom dyr og mennesker, falkoneri, rodeo, mens det ikke nevnes noe eksempel fra en dyreparksammenheng.

Kommentar: Dyr i dyreparker bør også ha rettslig sikkerhet for at de ikke utsettes for unødige påkjenninger og belastninger, og det hadde vært en fordel om forskriften hadde nevnt eksempler fra en dyreparksammenheng. Dette må også sees i sammenheng med de livsvilkår dyr tilbys i dyrehager, som dersom de i for stor grad tilpasses publikums ønsker om dyras synlighet, for mange dyr vil oppleves som stressende og belastende.

I § 8. «Levemiljø, tilsyn og stell» heter det i paragrafens tredje ledd: «Dyrene skal ha muligheter for fri bevegelse, mosjon og utøvelse av naturlig atferd ut fra artens og individets behov. Dyrene skal ha tilstrekkelig plass og egnet underlag til både aktivitet og hvile, samt beskyttelse mot støy og ugunstige værforhold.» I § 8 femte ledd heter det bl.a.: «Sosiale dyr skal holdes sammen med andre dyr, fortrinnsvis av samme art. Dyr som er fiendtlige mot hverandre, skal holdes forsvarlig adskilt og om nødvendig uten å kunne se, høre eller lukte hverandre.»

Kommentar til paragrafens femte ledd: Per i dag virker bestemmelsen lite gjennomførbart, gitt de arealene og dyrepark-designene dyreparker typisk opererer med. Det er stor sannsynlighet for at predatorer og byttedyr i dag habitueres til lukt av og lyd fra hverandre, i og med at de gjerne holdes i innhegninger som ikke er fysisk langt fra hverandre. Det er et åpent spørsmål om dette blir en stressfaktor for dyrene, og dette vil kunne variere fra art til art. I tillegg kan tilstedeværelsen av mennesker i seg selv kan være en stressfaktor for sky, ikke-sosialiserte dyr som opplever mennesker som en mulig trussel. Gitt at mennesket av forskere har blitt betegnet som en «super-predator» med global tilstedeværelse og betydelig høyere «kill rates» enn andre predatorer (Darimont et al. 2015), gjelder dette svært mange dyrearter.

I § 9. «Oppholdssted» heter det i syvende ledd: «Dyrene skal ha mulighet til å holde bekvem avstand til publikum og trekke seg unna uønsket oppmerksomhet, om nødvendig ved å søke skjul.»

Kommentar til § 8 «Levemiljø, tilsyn og stell» og § 9 «Oppholdssted»: Det vil i praksis være vanskelig å overholde § 8s tredje ledd, som omhandler dyrenes muligheter for «fri bevegelse, mosjon og utøvelse av naturlig atferd ut fra artens og individets behov». Tilsvarende bestemmelse finnes også i dyrevelferdsloven der utøvelse av naturlig atferd vektlegges i §23. I dag er det ingen krav til arealstørrelse for de ulike dyrearters leveområde i parkene, noe tallfestede krav fremkommer heller ikke av Mattilsynets veileder til forskriften. Dyreparker er bare i begrenset grad tilrettelagt for å sikre ville dyrs utøvelse av naturlig atferd. De er gjennomgående innredet på en slik måte at dyrene skal være synlige for publikum, men må også ta hensyn til at § 9 har en bestemmelse (sjette ledd) om at «Dyrene skal ha mulighet til å holde bekvem avstand til publikum og trekke seg unna uønsket oppmerksomhet, om nødvendig ved å søke skjul». En sak for seg er at rovdyrenes naturlige omgang med mat med jakt på byttedyr av etiske hensyn ikke lar seg praktiseres i dyrepark, og at den type stimuli som erstatter

dette, som gjemning og sleping av kjøtt, bare til dels kan imøtekomme rovdyrenes atferdsbehov.

Under § 12 «Dokumentasjon» heter det: «Etterlevelse av forskriftsfestede krav til ivaretagelse av dyrenes velferd skal kunne dokumenteres, herunder personalets kunnskaper og ferdigheter, samt rutiner for fremvisning, føring og stell.» Videre heter det at det for fremvisning i dyreparker (og sirkus) «skal ... føres løpende journal med nødvendige opplysninger om:

- a) dyrearter
- b) antall dyr av hver art
- c) fødsler, sykdom og skader
- d) døde dyr med sannsynlig årsak
- e) tilsyn og behandling utført av eller foreskrevet av veterinær eller fiskehelsebiolog»

Dokumentasjonen skal ifølge forskriften «oppbevares i minst fem år for dyreparker» og «på forespørsel legges frem for Mattilsynet».

Under § 13. «Tilleggskrav for levemiljø og oppholdssted» heter det i punkt d: «for dyr med naturlig levested under andre klimatiske forhold enn i Norge skal det legges spesielt til rette for å ivareta særlige krav til temperatur og luftfuktighet, om nødvendig med egnet klimaregulering».

Kommentar: Spørsmålet er i hvilken grad dette kravet innfris overfor dyr tilpasset andre klimatiske forhold enn i Norge. Det er tvilsomt om bestemmelsen følges opp godt i praksis. For eksempel har alligator, løve og tiger blitt holdt utendørs i norske dyreparker, samtidig som en norsk dyrepark (Polar Zoo) har arbeidet for å få holde isbjørn i utendørs innhegning.² Dette spennet fra tropiske til arktiske dyr viser tydelig at hold av dyr i norske dyreparker ikke i praksis har vært begrenset til dyr som er godt tilpasset det norske fastlandsmiljøet og –klimaet. Spesiell tilrettelegging i utendørsmiljøet har det vært lite av, i hvert fall med tanke på naturlig klima. Når det gjelder isbjørn, er det verd å merke seg at miljø og klima selv i indre Troms, der Polar Zoo befinner seg, skiller seg vesentlig fra isbjørnens naturlige levemiljø – det er som kjent ikke naturlig forekommende isbjørn på det norske fastlandet.

Forskriftens Vedlegg 1 angir «Dyrearter som er tillatt i dyreparker og ved midlertidig fremvisning uten særlig tillatelse». Den lister opp navngitte arter av pattedyr (a), fugler

² På 50-tallet holdt en dyrepark i Tromsø en periode isbjørn. Kilde: <https://www.nordlys.no/nyheter/visste-du-at-tromso-hadde-en-park-med-levende-isbjorn/s/1-79-7440979>

(b) og akvatiske dyr (c) – skjønt «fisk», samt reptiler som er tillat i privat dyrehold (d), her er gitt en universell tillatelse.

Gjeldende praksis: Mattilsynets tilsyn med dyreparker

I fremvisningsforskriftens § 17 «Tilsyn og vedtak» heter det, med henvisning til dyrevelferdsloven § 30: «Mattilsynet fører tilsyn og kan fatte nødvendige enkeltvedtak for å oppnå etterlevelse av bestemmelsene gitt i denne forskriften». Det fremgår ikke av forskriftens ordlyd om regelmessige tilsyn og/eller uvarslede tilsyn skal gjennomføres, eller i hvilke situasjoner det skal gjennomføres tilsyn (f.eks. etter bekymringsvekkende varsler om dyreholdet i dyreparker).

I forbindelse med arbeidet med denne uttalelsen ba Rådet for dyreetikk Mattilsynet om en oversikt over omfanget av tilsyn med dyreparker. Rådet har ikke mottatt noen tallfestet oversikt, men ifølge Mattilsynet har omfanget av tilsyn med dyreparker vært lite de siste årene. Omfanget har også tidligere vært lite. Dyrevernorganisasjoner har flere ganger etterlyst tilsynskampanje rettet mot dyreparker.

Det har høsten 2021 blitt offentlig debatt om omfanget av Mattilsynets tilsyn i en dyrevelferdssammenheng, blant annet etter at 68 ansatte i Mattilsynet uttrykte sterk bekymring for nedskjæringer og redusert antall tilsyn de siste årene og en pågående kompetanseflukt.³ Det er ikke tvil om at dette fører til dårligere vilkår for å ivareta dyrevelferden i Norge i tråd med gjeldende regelverk. Rådet for dyreetikk er av den oppfatning at Mattilsynet bør tilføres mer ressurser og må gjøres i stand til å gjennomføre et forsvarlig antall tilsyn. Nåværende politiske prioriteringer står i denne sammenhengen ikke i stil med det fokuset oppfølging av bekymringsmeldinger og også rutinemessige tilsyn krever.

Rådets vurdering

Denne delen av uttalelsen starter med noen overordnede vurderinger av problemstillingene som er presentert tidligere i teksten, og ender med en egen seksjon med rådets vurdering av dyreparkenes deltakelse i bevaringsprogrammer. Dette er av særlig betydning fordi bidrag til bevaring av truede arter er en sentral form for rettferdiggjøring av dyreparkenes drift og virksomhet.

Vurdering av kunnskapsgrunnlag og forskningsbehov

Det finnes forholdsvis lite forskning på og dokumentasjon av hvordan dyreparkdyr opplever det å være utsatt for menneskers blikk og nærvær. Her hadde det vært særlig nyttig å se ulike innretninger på innhegninger o.l., og ulike former for dyrehold, opp mot hverandre, inkludert ulike opplegg for interaksjon mellom dyr og mennesker. Også

³ <https://www.nrk.no/ytring/uten-handling-taper-dyrene-1.15681334>

andre aspekter ved dyrs opplevelse av levekårene i dyrepark er det relativt lite forskning på. Generelt er det store kunnskapshull knyttet til dyrs subjektivt opplevde dyrevelferd. Mer av slik forskning hadde bidratt til et mer solid kunnskapsgrunnlag for vurdering av dyrevelferdsforhold og -tiltak i dyreparker.

Se forøvrig omtale av potensialet for å systematisere dokumentasjon fra drift av dyreparker under «Vurdering av krav til dokumentasjon».

Vurdering av krav til dyrenes leveområder

Dagens regelverk er lite spesifikt når det gjelder krav til leveområdene til dyr i dyrepark, og er av en generisk natur som gjennomgående gjelder ethvert dyreslag, til tross for de store biologiske forskjellene mellom ulike arter som holdes i norske dyreparker. Artsspesifikke krav til leveområder i dyreparker, eventuelt spesifikke krav som gjøres gjeldende for relevante grupper av dyreslag, hadde vært mye mer dekkende, og ville gjøre det mer praktisk oppnåelig å leve opp til fremvisningsforskriftens ideelle fordringer med tanke på egnede leveområder. Som et minimum bør det stilles artsspesifikke eller gruppe-spesifikke krav om minste tillatte størrelse på leveområder for ulike dyreslag som holdes i dyrepark. I tillegg bør spesifikke kvalitative krav til leveområdene formuleres.

Per i dag er i prinsippet så å si alle dyrearter tillatt holdt i norske dyreparker, med eller uten søknad (rovfugler representerer et unntak, i og med at Viltforskriften forbyr hold av rovfugler i fangenskap). Dette er tilfelle til tross for at forskriftsfestede krav til dyrehold ikke realistisk kan oppnås for alle dyrearter. For eksotiske dyr i dyrepark med naturlig leveområde under andre klimatiske forhold enn i Norge bør det kreves leveområde med tilsvarende klimatiske forhold utendørs og/eller innendørs. Hold av dyr uten et leveområde i dyrepark med klimatiske forhold osv. som ligner deres naturlige miljø bør unngås.

Vurdering av krav til dyrehold

Det bør stilles krav til sosialisering for arter som ut fra en dyrevelferdsmessig helhetsvurdering egner seg for sosialisering med mennesker. Dette bør gjennomføres på en måte som ikke forstyrrer tilknytningen mellom foreldre og avkom og foreldreomsorg for avkom.

Vurdering av Mattilsynets tilsynspraksis ifm. dyreparker

Rådet for dyreetikk mener det er uheldig at Mattilsynets tilsyn med dyreparker så langt har hatt et lite omfang, og mener det er behov for betydelig mer tilsyn rettet mot hold av dyr i dyrepark. Etter det vi forstår er dagens tilsynspraksis i all hovedsak reaktiv (dvs. at det gjennomføres tilsyn som reaksjon på prioriterte bekymringsmeldinger). Et løft for dyrevelferden i norske dyreparker er vanskelig å få til uten en mer proaktiv tilsynspraksis fra Mattilsynets side. Mattilsynet bør gis ressurser både til forsvarlig oppfølging av bekymringsmeldinger og til rutinemessige tilsyn, herunder også uanmeldte tilsyn.

Vurdering av krav til dokumentasjon

Kravene til dokumentasjon av dyreparkenes arbeid med dyrevelferd er etter Rådet for dyreetikks vurdering ikke strenge nok, i det de per i dag ikke innebærer regelmessig innrapportering, men kun et krav om å ha løpende ført journal tilgjengelig i tilfelle tilsyn. Det er også uheldig at journal kun må oppbevares i fem år. Dette gjør det vanskelig å dokumentere praksis lengre tilbake i tid. Også med tanke på at det er et behov for økt tilsynsvirksomhet fra Mattilsynets side, er det ønskelig å kunne dokumentere dyreparkenes arbeid med dyrevelferd lengre tilbake i tid, for å ha et saklig sammenligningsgrunnlag.

Det er et uutnyttet potensiale for å systematisere innhenting av dokumentasjon fra drift av dyreparker med tanke på å utvikle et bedre kunnskapsgrunnlag for forvaltningen. Dette kan gjøres ved å innføre krav om jevnlig innrapportering av journaler, og gjerne da digitalt, noe som kan danne grunnlag for etablering av en database basert på dyreparkenes journaloppføringer. Dette ville bedre forvaltningens løpende og langsiktige innsyn i driften av dyreparkene i Norge, og resultere i et bedre kunnskapsgrunnlag med tanke på både tilsyn og videre utvikling av dyrevelferden for dyr i dyrepark.

Vurdering av dyreparkenes deltakelse i bevaringsprogrammer

Fra 1990-tallet har det utviklet seg en internasjonal trend der dyreparker har laget program for å bevare utrydningstruede arter der også opplæring og forskning inngår. Man kan spørre om markedsføring av dyreparker som bevaringsinstitusjoner kan oppfattes «som et forsøk på å overskygge eller legitimere underholdningsdelen».⁴ Irus Braverman, professor i miljørett ved Universitetet i Buffalo, skriver i boken *Zooland: The Institution of Captivity* (Braverman 2013) at dyreparker har en marginal rolle i bevaringsarbeid, og viser til at det er dyrere å holde dyr i dyreparker enn å beskytte dyr i deres eget habitat. Braverman påpeker også at dyrene i dyreparker blir genetisk ulike sine ville slektninger over tid. Dette svekker parkenes legitimitet som bevaringsinstitusjoner.

Kristiansand dyrepark presenterer seg selv med sitt «utstrakt(e) arbeid for bevaring av verdens truede dyrearter». Bevaring av naturen er del av arbeidet, og henger sammen med et engasjement for miljøvern og utvikling, heter det i presentasjonen på parkens nettside.⁵ Parken er den eneste dyreparken i Norge som er medlem av den europeiske dyreparkforeningen (European Association of Zoos and Aquaria, EAZA) – i tillegg er Atlanterhavsparken akvarium (Ålesund) og Akvariet i Bergen medlemmer.⁶ Kristiansand dyrepark legger stor vekt på sitt bevaringsprogram i sine presentasjoner. Per i dag er 23 arter som holdes i Dyreparken med i Internasjonale

⁴ NOAH – for dyrs rettigheter: <https://www.underholdningsdyr.no/fakta/zoo/bevaring-eller-oppbevaring/>

⁵ <https://www.dyreparken.no/baerekraft/bevaring-av-dyr>

⁶ <https://www.eaza.net/members/>

bevaringsprogrammer (noe som utgjør ca. en sjettedel av antall arter som Dyreparken holder), og Dyreparken melder selv: «Det viktigste vi gjør i Dyreparken er å arbeide for å bevare verdens dyrearter.»⁷

Et spørsmål er om utrydningstruede dyr i dyreparker blir mer oppbevart enn bevart.⁸ Hva innebærer bevaringstiltakene? I hvilken grad reintroduseres dyrene tilbake til deres naturlige habitater? Hvor stor andel av de utryddingstruede dyrene ender opp med et liv i frihet? Data fra EAZA kan gi en viss pekepinn: Kun en sjettedel av 6.000 arter i EAZA-parkene er klassifisert som utryddingstruet. Av denne sjettedelen er det kun i overkant av 50 utrydningstruede arter som det finnes reintroduseringsprogrammer for, dvs. kun 0,8 % av det totale antallet arter som holdes i EAZA-parker.⁹ Det blir et grovt misforhold mellom parkenes vektlegging av betydningen av sine bevaringsprogrammer og realiteten der reintroduksjon i vill tilstand er uaktuelt for 99,2% av dyreparkenes arter.

Man kunne imidlertid tenke seg at det har en verdi at dyreparker tar vare på utryddingstruede arter selv om de aldri vil oppnå å leve i fri tilstand, fordi dyreparkene slik er med på å bidra til at de aktuelle artene ikke dør ut. Dersom en slik forsikringsfunksjon vektlegges for sterkt, på en slik måte at det å bevare utrydningstruede dyr i deres naturlige leveområder nedprioriteres *fordi* en uansett har de samme artene i dyreparker, vil satsning på dyreparkenes bevaringsprogrammer kunne utgjøre en *moralsk risiko* («moral hazard») (jf. generell definisjon av «moral hazard» i Lenzi 2018: 2).¹⁰ Et spørsmål er også hvorfor dyreparker skal påta seg rollen som bevarer når reintroduseringsprogrammer kanskje har bedre muligheter til å lykkes uten medvirkning fra kommersielt drevne parker med de interessene de representerer.

Rådet for dyreetikk anerkjenner at noen dyreparker aktivt støtter opp om prisverdig bevaringsarbeid i de aktuelle dyrenes naturlige leveområder. Eksisterende reintroduksjonsprogrammer for utrydningstruede dyrearter er imidlertid lite aktuelle for det store flertall av arter som holdes i dyreparker. I en norsk sammenheng er reintroduksjon neppe aktuelt for de fire artene i Dyreparken i Kristiansand som inngår i internasjonale bevaringsprogrammer og er naturlig hjemmehørende i Norge. Med tanke på ev. behov for reintroduksjon kan de øvrige 19 artene i Dyreparken i Kristiansand som inngår i internasjonale bevaringsprogrammer antagelig ivretas

⁷ <https://www.dyreparken.no/baerekraft/bevaring-av-dyr>. Disse er artene som er med i bevaringsprogrammer: Ekornape, ringhalelemur, løvetamarin, edderkoppape, sjimpanse, rødpande, gepard, europeisk oter, orangutang, amurtiger, lavlandstapir, stråleskilpadde, angolaturako, krondue, gaupe, jerv, ulv, blissbukk, sjiraff, luzonbloddue, gulkinngibbon, javalangur, løve. Av disse er 4 arter (europeisk oter, gaupe, jerv, ulv) naturlig hjemmehørende i Norge.

⁸ <https://www.underholdningsdyr.no/fakta/zoo/bevaring-eller-oppbevaring/>

⁹ <https://www.aza.org/zoo-and-aquarium-statistics>

¹⁰ For ordens skyld bidrar Dyreparken i Kristiansand etter eget utsagn til bevaringstiltak både i og utenfor dyreparken, bl.a. gjennom partnerskap med WWF og Regnskogsfondet (<https://www.dyreparken.no/baerekraft/bevaring-av-dyr>).

bedre i områder hvor de er naturlig hjemmehørende. Generelt kan ikke Rådet for dyreetikk se at involvering i bevaringsprogrammer rettferdiggjør dyreparkenes drift og dyrehold.

Anbefalinger

RDE anbefaler at ...

- det innføres arts- eller gruppespesifikke minstekrav for størrelse og kvalitet på dyrenes innhegninger i dyreparker
- for eksotiske dyr i dyrepark med naturlig leveområde under andre klimatiske forhold enn i Norge bør det kreves leveområde med tilsvarende klimatiske forhold utendørs og/eller innendørs. Hold av dyr uten et leveområde i dyrepark med klimatiske forhold osv. som ligner deres naturlige miljø bør unngås.
- det innføres krav om sosialisering av dyr holdt i dyrepark for arter som egner seg for sosialisering med mennesker, samtidig som man må unngå å forstyrre tilknytningen mellom foreldre og avkom og foreldreomsorg for avkom
- dagens krav til dokumentasjon (fremvisningsforskriftens §12), som innebærer at dyreparker må føre løpende journal, bør innskjerpes ved at journalen regelmessig innrapporteres til Mattilsynet, og at innrapporteringen digitaliseres. Mattilsynet bør i sin tur bruke dyreparkenes journaloppføringer til oppbygging av en database som kan gi grunnlag for å skille mellom dyreparker med «best practice» ift. f.eks. veterinærtilsyn, dødelighet og levealder for ulike dyreslag, og dyreparker som presterer dårligere på disse målene. Det kunne hatt en merverdi dersom utdrag fra databasen (f.eks. årlige samletall) ble offentliggjort.
- Mattilsynet begynner å føre mer systematisk og hyppigere tilsyn med dyreparker, bl.a. basert på informasjon fra ovennevnte database. Tilsyn bør inkludere rutinemessige og uanmeldte tilsyn.
- myndighetene setter av forskningsmidler til udekkete forskningsbehov knyttet til levekårene for dyr i dyrepark, med særlig vekt på dyrenes subjektivt opplevde dyrevelferd

På vegne av Rådet for dyreetikk

Knut Bøe
Leder

Kristian Ellingsen-Dalskau
Sekretær

Referanser

- Brambell, R. (1965). Report of the Technical Committee to Enquire into the Welfare of Animals kept under Intensive Livestock Husbandry Systems. Her Majesty's Stationary Office. London.
- Braverman, Irus (2013). *Zooland – The Institution of Captivity*. Stanford University Press.
- Darimont, Chris T.; Fox, Caroline H.; Bryan, Heather M.; Reimchen, Thomas E. (2015). The unique ecology of human predators. *Science* 349(6250): 858–861.
<https://doi.org/10.1126/science.aac4249>
- Forskrift om dyrevelferd ved fremvisning av dyr. Nærings- og fiskeridepartementet, Landbruks- og matdepartementet. Dato FOR-2016-09-05-1035. Sist endret FOR-2021-01-19-133.
- Henry, S. et al. (2005). Human–mare relationships and behaviour of foals toward humans. *Applied Animal Behaviour Science*, 93, 341 – 362.
<https://doi.org/10.1016/j.applanim.2005.01.008>
- Lenzi, Dominic (2018). The ethics of negative emissions. *Global Sustainability* 1, e7, 1–8. <https://doi.org/10.1017/sus.2018.5>
- Mattilsynet (2017). Hvilke regler gjelder for fremvisning av dyr? Veileder om forskrift om dyrevelferd ved fremvisning av dyr. URL:
https://www.mattilsynet.no/om_mattilsynet/gjeldende_regelverk/veiledere/veileder_til_forskrift_om_dyrevelferd_ved_fremvisning_av_dyr.25228/binary/Veileder%20til%20forskrift%20om%20dyrevelferd%20ved%20fremvisning%20av%20dyr
- Mäekivi, Nelly (2018). The Zoological Garden as a Hybrid Environment – A (Zoo)semiotic Analysis (Dissertationes Semioticae Universitatis Tartuensis 29). Doktorgradsavhandling. University of Tartu Press.
- Rådet for dyreetikk (2001). Dyreparker avliving av overskuddsdyr.
<https://www.radetfordyreetikk.no/dyreparker-avliving-av-overskuddsdyr>
- Tidière, Morgane et al. (2016). Comparative analyses of longevity and senescence reveal variable survival benefits of living in zoos across mammals. *Scientific Reports* 6:36361. DOI: 10.1038/srep36361

